

הרב שלמה פיק

ר"מ במכון

בענין מצות חלה וארץ ישראל

איתא בריש כל הבשר (דף ק"ד) חלת חוץ לארץ נאכלת עם הזר על השולחן וכו' והתוס' שם ד"ה חלת מעירים שהסוגיא כאן קיצר את המשנה מפרק בתרא דמסכת חלה (מ"ה) ותוס' הביא את כל המשנה והסבירה באותה משנה גרסינן:

אמר ר"ג שלוש ארצות לחלה: מארץ ישראל עד כזיב חלה אחת; מכזיב עד הנהר ועד אמנה שתי חלות, אחת לאור ואחת לכהן, של אור יש לה שיעור ושל כהן אין לה שיעור; מנהר ואמנון ולפנים שתי חלות; אחת לאור ואחת לכהן, של אור אין לה שיעור ושל כהן יש לה שיעור... ונאכלת עם הזר על השולחן וניתנת לכל כהן שירצה.

ופירשו התוס':

מכזיב עד הנהר ועד אמנה שהיו סמוכים לארץ העמים ואין יכולין לשמור עצמם ופירותיהם בטהרה והיו חלותיהן טמאות וטעונות שריפה ולכן צריכין להפריש שתי חלות אחת לאור שהיא חלה דאורייתא דפירותיהן גדלין בארץ ישראל ולכן נמי יש לה שיעור כדמפרש בירושלמי מפני שהיא מדברי תורה ואחת לכהן מדברי סופרים שלא תשתכח תורת חלה לפי שהיא מדברי סופרין אין לה שיעור; מנהר ועד אמנה ולפנים שהוא חוצה לארץ שתי חלות ושתייהן מדברי סופרים אחת לאור משום דסמוכין לארץ ישראל ומתחזיא חלה דידהו כחלת ארץ ישראל גזרו עליה שלא לאוכלה כלל אפילו כהן טהור גמור כמו חלת אור דא"י ואחת לכהן שלא תשתכח ויש לה שיעור לפי שהיא נאכלת וכו'.

וצריך עיון בדברי התוס': הרי חלה היא מצוה התלויה בקדושת הארץ וקדושה ראשונה קידשה לשעתה ולא לעתיד לבוא, משא"כ קדושה שניה שקידש עזרא, קידשה לשעתה וקדשה לעתיד לבוא, וא"כ הרי מכזיב עד הנהר ועד אמנה אינם נכללים בקדושת עולי בבל לענין תרומות ומעשרות ושביעית כמו דהמשנה בפ"ו ממסכת שביעית (מ"א) בפירוש מציינת ואיך אמרו התוס' שאחת לאור שיש לה שיעור היא חלה דאורייתא? וכן שואל הבעל משנה ראשונה על משנתנו במסכת חלה. ואם היה ניתן לומר בדוחק שהתוס' סוברים שקדושה ראשונה קידשה לשעתה ולעתיד לבוא, הרי הר"ש משאנץ בפירושו להמשנה בחלה ג"כ קבע שהחלה של אור יש לה שיעור "שהיא מדברי תורה" ומציין את פירושו למשנה א' בפ"ו דמסכת שביעית, ושם קבע שקדושת עולי מצריים

שהיא קדושה ראשונה, קידשה לשעתה ולא קידשה לעתיד לבוא.

וכן קשה על הרמב"ם. פ"ה מהל' ביכורים הל' ח':

שלושה דינבין לחלה בשלוש ארצות, כל הארץ שהחזיקו בה עולי
בבל עד כזיב מפרישין בה חלה אחת כשיעור והיא נאכלת
לכהנים, ושאר א"י שהחזיקו בה עולי מצרים ולא עולי
בבל שהיא מכזיב ועד אמנה מפרישין בה שתי חלות האחת
נשרפת והאחת נאכלת. ומפני מה מפרישין בה שתי חלות מפני
שהחלה הראשונה טמאה שהרי לא נתקדשה אותה הארץ בימי
עזרא, וקדושה ראשונה בטלה משגלו. והואיל והיא א"י
מפרישין בה חלה אחד מארבעים ושמונה ושורפין אותה
ומפרישין חלה שניה ונותנין אותה לכהן לאוכלה כדי שלא
יאמרו תרומה טהורה נשרפת שהרי נשרפה הראשונה אע"פ שלא
נטמאה טומאה ידועה לכל. וזו שניה אין לה שיעור אלא כל
שרוצה מפריש מפני שהיא מדבריהם וכל הארץ מאמנה ולחוף
בין בסוריא בין בשאר הארצות מפרישין שתי חלות; האחת
לשריפה כדי שלא יאמרו ראינו תרומה טמאה נאכלת ואחת
לאכילה כדי שלא תשתכח תורת חלה מישראל, והואיל זו
מדבריהם מוטב לרבות בנאכלת לפיכך של שריפה אין לה
שיעור אלא כל שהוא של אכילה אחד ממ"ח.

וממה שהר"מ כתב: "וזו שניה אין לה שיעור אלא כל שרוצה
מפריש מפני שהיא מדבריהם" משמע שהראשון שהוא של אור ויש לה
שיעור הוי מדאורייתא, וכן איתא בהדיא בפירושו למשנה דחלה (מהד'
קאפח, עמ' רמ"ה, ד"ה ויש לה שיעור):

לפי שהיא מן התורה שנאמר באכלכם מלחם הארץ והיה צווי
זה בזמן שהיו אוכלין את המן וכשאכלו את הדגן נתחייבו
בחלה ולפיכך צריך להפרישה בשיעור שכבר נתבאר כלומר
אחד מעשרים וארבע או אחד מארבעים ושמונה כמו שנתבאר,
ושניה נתנה לכהן ואין לה שיעור אלא איזה כמות שירצה
מפני שהיא מדברי סופרים..."

ולפי דבריו צ"ע שהרי חלה היא מצוה התלויה בארץ, ולפי
הרמב"ם בריש הל' תרומות ובפ"ו מהל' בית הבחירה, וכן כתב הרמב"ם
במפורש בפירושו לאותה משנה בחלה (שם, ד"ה ומכזיב עד הנהר וכו')
קדושה ראשונה של עולי מצרים התבטלה עם גלות בבל ורק קדושה שניה
של עולי בבל התקדשה לשעתה ולעתיד לבוא ואין סברו הרמב"ם ותוס'
ור"ש משאנץ שהחיוב חלה בכיבוש עולי מצרים הינן מן התורה?¹

(1) השיטה מופיעה ג"כ בתוס' בכורות דף כ"ז ע"ב כד (ויש' סוברים
שתוס' בכורות נתחברו ע"י ר' שמשון משאנץ בעל פירוש למשניות
זרעים וטהרות) וכן היא בתוס' הרא"ש על אתר, ובפסקיו לפ"ח לחולין
ס' ד; וכן משמע מפירושם של ר' יצחק מלכי צדק מסימפנט, וכן מפירוש
הארוך לגר"א בשנות אליהו, שניהם על פי הירושלמי הנ"ל;
(המשך הערה בעמ' 31)

אפשר לפרש את התוס' והרמב"ם על פי דברי הרמב"ן בסוף הלכות חלה: "גירסא ירושלמית של אור יש לה שיעור שהוא דברי תורה פירוש שיש לה עיקר בתורה". ולפי דברי הרמב"ן, הראשונים הנ"ל לא התכוונו שהחלה היא מדאורייתא ממש, אלא שכיוון שפעם היה חיוב מן התורה בתקופת עולי מצרים ואפשר שלעתיד לבוא יהיה ג"כ המעמד של אותה חלה הוא יותר מבוסס וחזק מיתר חיובי חלה בחוץ לארץ שהם סתם מדבריהם, וכן האריך הרשב"א בפסקי חלה שלו שער ד' (מהד' ברגמן ע"ע צ' - צ"ב):

... ולפיכך הנהיגו שתי חלות דכיון שהיא מעיקר ארץ-ישראל עשאוה כארץ להפריש שם חלה אחת כשיעור שנתנו לאותה חלה דאורייתא שהוא אחד ממ"ח כחלה טמאה והיא נשרפת לפי שהוא (!) טמאה שהפרשה בארץ שלא קדשה עולי בבל... ומפני שהיתה עד שלא גלו דאורייתא ואף כשעלו קדשה עשאוה בכלל הארץ שקדשו עולי בבל כחלה דאורייתא ולא עוד אלא אפילו בשאר המקומות שלא קדשום עולי בבל כמארץ ישראל ועד הנהר כיון שיש לה עיקר דאורייתא לכשיבואו לה פל ישראל ויקדשנה עשו אותה כשל תורה וניטלת ואינה נאכלת אלא נשרפת כתרומה דאורייתא שנט שנטמאת ותדע דמה שאמרו בירושלים שהוא מדברי תורה לא מד"ת ממש קאמר...2)

(המשך הער' 1 מעמ' קודם)

וכן הוא בחידושי הרמב"ן למסכת גיטין דף ז' ע"ב (ועיין לקמן פרק ג' והע' בענין שיטה זו ברמב"ן וכן בספר תרומה ריש הל' חלה, וכן פסק הש"ך בפשיטות הל' חלה יו"ד ס' שכ"ב ס"ק ר' ע"ש.

2) (א) הרשב"א שם בעמ' צ' כותב עוד סיבה למה חלה אינה מהת', והיא סיבה שמשותפת לכל חלקי א"י, שהרי עצם החלה בזמן הזה, היא רק מדרבנן דבעינן ביאת כולכם (ועיין שם הע' נ"ד בקדושת לחם) והרשב"א האריך בהסבר טעם זה, ולמסק' נראה שעקב שתי סיבות, חלה הינה מדרבנן בתחום עולי מצרים; וכן העיר התוס' על המשנה בחלה. ועיין עוד לקמן פ"ה מה שנפרש בענין זה אליבא דרמב"ם.

(ב) השיטה של "יש עיקר בתורה" נמצאת ג"כ במאירי בפירושו למסכת חלה (והוא משלב שתי הסיבות הנ"ל כמו הרשב"א), בהל' חלה להרא"ש ס'; י"ד ובפירוש למסכת חלה על המשנה שם(אות ה' בדפוס וילנא), בפירוש הרע"ב על המשנה שם וכן בפירוש הר"ש שירילי"ו שהובא במלאכת שלמה על המשנה בחלה. בענין הסתירה בינן דברי הרא"ש שהובא כאן לדברי הרא"ש הובא לעיל הע' 1, עיין לקמן הע'; 13.

ולמעשה, המעדני יו"ט על הרא"ש בחולין (פ"ח, ס' ד' אות ע') מציע פירוש זה בדברי התוס' שלנו בחולין.

ואם היה זה הפירוש הנכון בדברי התוס' והרמב"ם וסיעתם, נקבלנה; אבל לכאורה הוא תמוה שהרי גדולי הראשונים האלו אפילו לא רמזו לכיוון זה כמו שמפרש הרמב"ן ומאריך הרשב"א, ונוסיף קושיא מפירוש המשניות של הרמב"ם, שהרי"מ אינו סתם מביא הירושלמי אלא הרמב"ם מצרף לו מקור לדברי הירושלמי: את הפסוק "באכלכם מלחם הארץ", ומפרשו כמקור לדין הזה שחלה באיזור של כיבוש עולי מצרים הוא מן התורה.³ ואי אפשר לומר בדוחק שהפסוק אסמכתא בעלמא, שהרי אם נפרש לפי הרמב"ן או הרשב"א - פירושו שעיקרו מן התורה שפעם היה חיוב מדאורייתא או לעתיד לבוא יהיה חיוב מדאורייתא - מה ענין זה לפסוק שמדבר בלשון הוה; אלא משמע שהחיוב כאן הוא מן התורה ממש ועדיין צריך עיון.

- ג -

ניתן לפרש את הרמב"ם והתוס' וסיעתם ע"פ יסוד שאמרו הגאון ר' משה סולוביציק זצ"ל⁴; שיש שני דינים;

- (א) יש קדושת הארץ והיא תלויה באותם שטחים שהחזיקו עולי בבל כמו שהסביר הרמב"ם בריש הלכות תרומה ובפ"ו מהל' בית הבחירה.
- (ב) ויש עוד דין שאמנם כל מה שלא קדשו עולי בבל אינה בגדר חוץ לארץ אלא עדיין רובצת על כרכים אלו שלא כבשו עולי בבל שם ארץ-ישראל. ויש כמה הלכות שאינם תלויים בקדושת הארץ אלא סגי לה שם ארץ ישראל, כגון: הל' סנהדרין פ"ד הל' ו': "אין סומכין זקנים בחוצה לארץ... וכל ארץ ישראל שהחזיקו בה עולי מצרים ראויה לסמיכה" והרי מפרש שסמיכה תלויה בשם ארץ ישראל ולא בקדושת הארץ שגבולה מצומצמת לתחום עולי בבל. וכן בריש פ"י מהלכות רוצח ושמירת הנפש הל' א': "אין דין עגלה ערופה נוהג אלא בארץ ישראל וכן בעבר הירדן" ועולי בבל לא החזיקו בעבר הירדן ואין לה קדושת הארץ, אבל כיוון שעולי מצרים כן החזיקו הרי יש לה שם ארץ ישראל

(3) ובדקתי בבלי ובירושלמי ובספרי לפי מיטב יכולתי ולא מצאתי שם מקור לדרשה זו של הרמב"ם וצ"ע מהו מקורו, ועיין לקמן הע' 7.

(4) שמעתי החידוש ממורי הרב אהרן ליכטנשטיין שליט"א בשם מו"ר הגר"ד שליט"א שאמרו בשם אביו זצ"ל, בינתיים ראיתי אותו יסוד בשיעורי הרב שליט"א למסכת גיטיין לסוגיה בדף ח' ע"א, ועיין לקמן בענין זה הע' 5 ב'.

ועגלה ערופה נוהגת בה. (5) וכן מצוות יישוב ארץ ישראל לפי הרמב"ן בחידושי למסכת גיטין (בהשמטת אות ג'): "וא"נ ס"ל לא קדשה לעת"ל (כ"ב) עולי מצרים) לענין תרומות ומעשרות חביבה עליהו דהא איכא דאמרי קדושה שליטת יש להם ואעפ"כ בחיבתה עומדת ובקדושתה לענין ישיבתה ודירתה".

פירושו לענין תרומות ומעשרות אין לאיזורים שהם מחוץ לתחום של עולי בבל קדושת הארץ, ולכן כל הפרשת תרומות שם היא עקב "חיבתה" אבל לענין מצות ישוב ארץ ישראל, שלפי הרמב"ן הינה מצות עשה כידוע, לאיזורים אלו יש להם שם ארץ ישראל כדי להתחייב בישובה. (6)

(5) (א) הרב אהרן ליכטשטיין שליט"א הביא דוגמא של פר העלם דבר, ואם שהוא אינו מפורש הוא מאד מסתבר - עיין בהל' שגגות פ; ד"ב הל': "בין שעשו כל ישראל שבארץ ישראל וכו'" ובפ' י"ג הל' ב': "עשו רוב אנשי ארץ ישראל... ואין משגיחין על יושבי חוצה לארץ שאין קרוי קהל אלא בני ארץ ישראל ושבת מנשה ואפרים אינן חשובים שני שבטים לענין הזה אלא שניהם שבת אחד". ואם מדובר על שבטים לכאורה מדובר על ארץ ישראל של עולי מצרים.

(ב) הגרי"ד שליט"א בעצמו (ברשומות הנ"ל) רצה לפרש כן בדיני קידוש החודש ועיבור השנה על פי הירושלמי שהקשה על יחזקאל הנביא היאך קידש חדשים ועיבר שנים בחוץ לארץ; ותירץ הירושלמי שלא הניח כמותו בארץ ישראל (כתירוץ הבבלי לענין ר"ע) והקשה המנחת חינוך (ריש מצוה ד') הלא יחזקאל הנביא קידש חודשים בחו"ל לאחר החורבן בעת שכבר נתבטלה קדושת הארץ ולא היתה שמה א"י כלל וא"כ מה הקשו בירושלמי שהרי אפילו היה עומד בא"י לא היה מרויח מזה כי לא היתה עוד א"י עקב ביטול הקדושה אחרי החורבן. וישב הרב שליט"א את הירושלמי ואף קידוש החודש בארץ ישראל אינו דין שתלוי בקדושת הארץ אלא בשם ארץ ישראל ואף שנתבטלה קדושה ראשונה אחרי החורבן עדיין שם ארץ ישראל רובצת על המקום. (ומעניין שבמגילת אביתר כתוב שראשי הישיבה של ישיבת א"י שגלו לצור התאספו בחיפה לקדש את השנה ולסמוך את התלמידים ולכאורה הם סברו כדעת המנחת חינוך הנ"ל שקידוש החודש והשנה וכן סמיכה) תלוי בקדושת ארץ ישראל ולא בשם א"י.

(ג) בענין ארץ העמים וטומאתה, עיין לקמן פרק ד'.

(6) (א) מהו בדיוק כוונתו של הרמב"ן במלה "ובקדושתה" לא ברור לכאורה הוא מתכוון לקדושה עצמית עקב היותה ארץ ששורה בה השכינה ולסיכום ענינה עיין באנציקלופדיה תלמודית כרך ב' ערך ארץ ישראל פרק י' בענין קדושתה. וניתן לחקור לפי הרמב"ן את השם ארץ ישראל נובעת מקדושתה עקב השכינה (וברור שזה אינה (המשך הערה בעמ' 92)

ועם יסוד זה, אולי ניתן להבין את הראשונים הנ"ל בענין חלה, מצות הפרשה חלה אינה דין התלוי בקדושת הארץ ולכן הקיפו מצומצם לתחום עולי בבל, אלא הריהו מצוה התלוייה בשם ארץ ישראל ולכן אפילו בתחום של עולי מצרים יש חיוב בפרשת חלה מן התורה. וכעת דברי התוס' וסיעתם עולים כפשוטן, וכן הוא בספר התרומה ריש הלכות חלה: "מכזיב עד הנהר ועד אמנו" ... והחלות היו דאורייתא לפי שהיו התבואות גדלות בארץ ישראל לפיכך עושין שתי חלות אחת שתהא נשרפת לפי שהיא חלה דאורייתא... ושל אור יש לה שיעור מפ' בירושלמי מפני שהיא מן התורה... " וכעת דברי הרמב"ם בפירושו למשנה בחלה בולטים בבהירותם. החלה מכזיב עד הנהר וכו' היא מן התורה, כמו שאמר הירושלמי בפשטותה והרמב"ם הביא מקור לירושלמי זו: "באכלכם מלחם הארץ" היינו מלחם שם ארץ ישראל, והציווי היה בזמן שעדיין אכלו את המן. וכשהתחילו לאכול את הדגן של ארץ ישראל, אפילו שעדיין לא קדשו את הארץ, התחייבו בחיוב חלה שהרי החיוב תלוי בשם ארץ ישראל.⁷ וכן בהל' ביכורים הרמב"ם חוזר על אותו נוסח (פ"ה הל' ה): "אין חייבין בחלה מן התורה אלא בא"י בלבד שנאמר והיה באכלכם מלחם הארץ וגו'" ניסוח זה משתלב עם הדוגמאות שהבאנו לעיל ופירושו של ארץ ישראל הינו שם ארץ ישראל כפי שהוכחנו מפירוש המשניות של הרמב"ם ודו"ק.

(המשך הערה 6 מעמ' 91)

תלויה במעשה מקדש כמו כיבוש או חזקה כמו הקדושה שצריכים כדי להתחייב בתו"מ) או האם השם א"י תלויה בעובדה שהאיזורים האלו אינם חוץ לארץ ויש להם שם א"י, וקשה להכריע, ויתכן כ"מ את השם א"י חל על שטחים שלא כבשו עולי מצרים אבל הם חלק מארץ המובטחת.

(ב) ובענין ישוב א"י עיינן בדברי הגאון ר' שלמה זלמן אויערבאך שליט"א במעדני ארץ שביעית ס"ח אות י' (עמ' מ"ו טור ג' - מהד' בית מדרש הלכה מוריה ירושלים, תשל"ב) שדן במצוות ישוב ארץ ישראל בתחום עולי מצרים ואינו מזכיר דברי הרמב"ן האלף.

(7) ולפי זה אין כאן דרשה שמקורה אינה ידוע, אלא הר"מ מפרש הפסוק כפשוטו של מקרא; ועיינן עוד בענין זה לקמן פרק ו' בדיון על דברי הבית הלוי.

וכן כתב הרמב"ן בחידושינו למסכת גיטין דף ז' ע"ב: "ומפורש
התם נמי בירושלמי של אור יש לה שיעור שהיא ארץ ישראל וחלה מן
התורה אלא שהיא רחוקה מעיקר ארץ ישראל ואינן יודעין לשמרה
בטהרה..." וברור שהפירוש הוא לאיזורים שכבשו עולי מצרים
מכזיב עד הנהר וכו'. יש לה שם ארץ ישראל ולכן החיוב חלה הינו מן
התורה אלא שהיא רחוקה מעיקר ארץ ישראל, היינו מן המקומות
שהתישבו עולי בבל ששמה היתה קדושת ארץ ישראל לענין תרומות
ומעשרות. (8)

עוד אחד מן הדברים שלכאורה תלויה בשם ארץ ישראל ולא
בקדושה הוא ענין טומאת ארץ העמים. פירוש הדבר לתחום עולי
מצרים, חז"ל לא תקנו טומאת ארץ העמים, ולא גזרו על גושה. (9) וכן
העלה המשנה למלך פ' י"א מהל' טומאת המת הל' ו' והביא ראיה לזה
מדברי הרמב"ם בהל' תרומה פ"א הל' ז', עיין שם. אח"כ המשנה למלך
שאל סתירה בין הר"מ הנ"ל לבין דברי הרמב"ם בהל' ביכורים פ"ה
הל' ח', היינו הרמב"ם שלנו בעניני חלה שהחלה של תחום עולי
מצרים הינו טמא, וא"כ משמע טומאת ארץ העמים חלה על כל מקום
שהוא חוץ לתחום עולי בבל, וסיים בעל המשנה למלך: "והדבר אצלי
צריך תלמוד".

אמנם, המעיין בדברי הרמב"ם (הל' ביכורים פ"ה, הל' ח')
יתפלא על לשון הר"מ ואריכותו בענין זה:

... ומפני מה מפרישין בה שתי חלות? מפני שהחלה הראשונה
טמאה שהרי לא נתקדשה אותה הארץ בימי עזרא, וקדושה
ראשונה בטלה משגלו והואיל והיא ארץ ישראל מפרישין בה
חלה אחד מארבעים ושמונה ושורפין אותה..."

והרי קשה, בשביל מה האריך הרמב"ם בענין קדושה ראשונה
שבטלה וקדושה שניה שלא קדשה אותו איזור. אם רצונו לומר שהארץ
הזאת - כיבוש עולי מצרים - הינה ארץ העמים, שיאמר את זה בפירוש,
ולמעשה אין שום רמז לזה! ועוד, בפרק י"א מהל' טומאת המת שם
הר"מ דן על ארץ העמים וטומאתה, אין שום רמז לחילוק כזה בין תחום
עולי מצרים לתחום עולי בבל.

(8) זה משתלב עם שיטת הרמב"ן לעיל (הע' 6) בענין ישוב א"י,
ובדברי הרמב"ן האלו אין שום רמז שהוא אינו מה"ת, אלא דבריו
עולים כפשוטן ואיך לערער בזה; וא"כ הרי יש סתירה בדברי הרמב"ן
כאן למה שכתב בהל' חלה (לעיל ריש פרק ב') וצ"ל שאו הרמב"ן חזר
בו ממה שפירש בחידושינו למסכת גיטיין או הפירוש במסכת גיטין הינו
חלק מפירושו של ר' משה בר חסדאי מפולגניא שמצוטט שם.

(9) וכך אמר הגרי"ד שליט"א (ברשימות הנ"ל) וכך שמעתי מהרב
אהרן ליכטנשטיין.

אלא ודאי שהרמב"ם סובר שדין ארץ העמים חל רק איפה שאין שם שם ארץ ישראל, והפשט ברמב"ם הוא כמו שהסברנו בדברי הרמב"ן לעיל שהאיזורים שהיו בתחום עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל היו רחוקים מעיקר הישוב של ארץ ישראל וזה כוונת הרמב"ם: כיוון שלא נתקדשה אותם האיזורים בימי עזרא, ואם כן עיקר הישוב היא במקום שהיה קדושת הארץ, היינו בתחום שנמצא עולי בבל, ונמצא שהדרים באיזורים האלו של כיבוש עולי מצרים הם רחוקים ממרכזי האוכלוסיה של עם ישראל וממרכזי הישיבות ותלמידי חכמים, לכן "אינם יודעין לשמרה בטהרה" וזה מה שהרמב"ם מסיים ואומר: "ומפרישין חלה שניה ... כדי שלא יאמרו תרומה טהורה נשרפת שהרי נשרפה הראשונה אע"פ שלא נטמאה טומאה ידועה לכל, ומה הכוונה במילים אלו אע"פ שלא נטמאה טומאה ידועה לכל?" אם מדובר בטומאת ארץ העמים הרי היא טומאה ידועה לכל שהרי חז"ל כך גזרו ופרסמו את הגזירה. ועוד, בהמשך כשהרמב"ם מדבר על חלת חוץ לארץ הוא כותב: "אחת לשריפה כדי שלא יאמרו ראינו תרומה טומאה נאכלת" וכאן הר"מ אינו מאריך בענין הטומאה שהרי בחוץ לארץ סיבתה ידועה לכל, אלא בודאי שארץ העמים נמצא במקום שאין שם שם ארץ ישראל, וכל הבעיה היא באזורי כיבוש עולי מצרים שלא נתקדשה ע"י עולי בבל ולכן שם לא נזהרים בטהרה ובטומאה בגלל המרחק וממילא הטומאה אינה ידועה לכל. ובזה מסולק תמיהת המשנה למלך: אין כאן סתירה אלא שיטה אחידה בדברי הרמב"ם כמו שפירשנו.

וראיה לדברינו בשיטות הרמב"ם נביא מפירושו למשנתנו בחלה (שם, מהד' קאפח):

ומכזיב... והיא ארץ ישראל שהחזיקו עולי מצרים ולא נתקדשה בימי עזרא אלא נשאר הגויים גרים בה, חייבת שתי חלות אחת נשרפת מפני שהיא תרומה טמאה ויש לה שיעור לפי שהיא מן התורה שני...⁽¹⁰⁾ ושניה נתנת לכהן ואין לה שיעור...⁽¹⁰⁾ ונתקנה כדי שלא יאמרו שתרומה טהורה נשרפת כשיראו את ההיא נשרפת בלי שתטמא טומאה גלויה⁽¹¹⁾. ומנהר ומאמנה ולפנים, ר"ל שאר כל הארץ שהיא ארץ העמים והיא חוצא לארץ שגרו בה ישראל אחרי גלותם מארץ ישראל..."

והרי מפורש שהרמב"ם מתיחס רק לאיזורים שהם מחוץ לתחום של עולי מצרים בארץ העמים וזה מה שנקרא "חוצה לארץ" וטומאתה מפורסמת וגלויה לכל, אבל במקום שיש שם ארץ ישראל כגון תחום כיבוש של עולי מצרים, אין טומאת הארץ העמים ולכן הטומאה אינה

⁽¹⁰⁾ מה שחסר כאן כבר מצוטט לעיל בפרק הראשון במה שצטטנו מפירושו למשנה הנ"ל, עייך שם.

⁽¹¹⁾ "אלא נטמאה טומאה מפורסמת".

אינה גלויה ומפורסמת, ובגלל שנשאר גויים גרים בה ובגללם לא נשמרה טוב ובטמאה אז תקנו עוד חלה בלי שלעור כדי שלא יאמרו ראינו חלה דאורייתא טהורה נשרפת ודו"ק. 12).

וכן היא שיטת התוס' בחולין לעיל שכתבו "שהיו סמוכים לארץ העמים ואין יכולין לשמור עצמם ופירותיהם בטהרה והיו חלותיהן טמאות... 13" ולכן ברור שאיפה שיש שם ארץ ישראל, אין כאן טומאת ארץ העמים לפי הרמב"ם ותוס', ובזה יש עוד נ"מ בין שם ארץ ישראל לבין קדושת ארץ ישראל. 14)

- ה -

עם כל מה שהסברנו עד עכשיו בדברי הרמב"ם בהל' ח', עדיין צ"ע בדברי הרמב"ם במה שפסק שם בהל' ה':

אין חייבין בחלה מן התורה אלא בא"י בלבד שנאמר והיה באכלכם מלחם הארץ וגו', ובזמן שכל ישראל שם שנאמר בבואכם ביאת כולכם ולא ביאת מקצתכם. לפיכך חלה זמן הזה אפילו בימי עזרא בארץ ישראל אינה מדבריהם כמו שביארנו בתרומה.

הרי אפילו נפרש שהחיוב חלה הוא בכל מקום שיש שם ארץ ישראל כמו שהוכחנו מפירוש המשניות של הר"ם לעיל, הרי כל מה שהר"ם ממשיך ומפרש בהל' ח' בענין שלושה דינין לחלה ושלוש ארצות וכו' אינה אלא מדרבנן, וכן טענו הרשב"א והמאירי בפירושיהם למשנה הזאת ולירושלמי ולכן למדו שכל החיוב הוא רק מדבריהם ורק נראית כשל תורה 15). וכן שאל המשנה ראשונה שם על התוס' שלנו.

12) ובאנציקלופדיה תלמודית כרך ב' עמ' רכ"ט הע' 236 זוהה שיטת פירוש המשניות של הרמב"ם עם פירוש הרא"ש בפירושו לחלה ושיטת הרע"ב (עייך לקמץ הע' 14) ופשוט שזה טעות.

13) וכך הוא בתוס' בכורות הנ"ל, וכך בספר התרומה הנ"ל וכך משמע מתוס' הרא"ש על אתר ומפסקי הרא"ש (עייך לעיל הע' 1) וקשה, שהרי בענין טומאת העמים הרא"ש בתוספותיו ובפסקיו לחולין סותר למה שהוא בעצמו פירש בפירושו למסכת חלה. וכך בענין חלה בעניננו האם היא תלויה בשם ארץ ישראל והיא מהת' או האם זאת מצוה התלויה בקדושת הארץ ובעניננו של תחום עולי מצרים הרי היא מדבריהם יש סתירה בין דברי הרא"ש בתוספותיו ופסקיו לחולין; שסוברים כצד ראשון) לבין פירושו לסדר זרעים ופסקיו להל' חלה ס' י"ד (שסוברים כצד שני) וכך רומז לזה בעל המשנה ראשונה שכתב: "והרא"ש אע"פ שבפ' כל הברש משמע שמפרש כהתוס'; אבל בהל' חלה הסכים כפי הר"ב וכך בפירושו למשניות" ואם היה ניתן לתרץ בדוחק לגבי הסתירה השניה בענין שם ארץ ישראל כמו שתירץ המעדני יו"ט (הובא לעיל (המשך הערה בעמ' 38) (הערה 14, 15 בעמ' 38-39)

אלא ודאי צריכים לחלק בין מה שהרמב"ם כתב להלכה לבין מה שהרמב"ם כתב למעשה. הרמב"ם בהל' חלה בענין שלוש הארצות כותב על פי המשנה בחלה או על פי הירושלמי כפשוטו הדין להלכה. אבל למעשה יש עוד גורמים, פעמים גורמים הלכתיים נוספים ופעמים גורמים מציאותיים. בהל' ה' שהרמב"ם פוסק הדין של ביאת כולכם, מתעורר גורם חדש שמשפיע על הלמעשה, כיון שחסר כלל ישראל בארץ ישראל, אך כל המערכת עוברת לרמה ודרגה של "מדבריהם" - מדרבנן. זאת בעיה טכנית שמשפיעה על ה"למעשה", לו יצוייר שיעלו כל כלל ישראל (או רוב עם ישראל לפי כמה שיטות) אזי כל המצב יהפוך למצבו האידיאל של דאורייתא כמו שמתואר בהלכה ח' בפשטותה וראיה לזה ניתן להביא מהמשך דברי הרמב"ם בהל' ט':

בזמן הזה שאין שם עיסה טהורה מפני טומאת המת מפרישין חלה אחת בכל אי"י אחד ממ"ח ושורפין אותה מפני שהיא טמאה ויש לה שם מן התורה. ומכזיב עד אמנה מפרישין שנייה לכהן לאכילה ואין לה שיעור כשהיה הדבר מקודם.

והרי בהל' ח' רמב"ם כתב: "כל הארץ שהחזיקו בה עולי בבל עד כזיב מפרישין בה חלה אחת כשיעור והיא נאכלת לכהנים". זהו האידיאל, ההלכה כפי מה שחז"ל מסרו לנו בתנאים האופטימלים שיש ביאת כולכם, כשיש עיסה טהורה והחיובים הם מן התורה. אבל למעשה יש מציאות אחרת; יש מציאות של הלכה כגון אין ביאת כולכם ויש מציאות של עובדא; הרי בזמן הזה כולנו טמאי מת, ולכן למעשה לא נותנים החלה לכהן אפילו בתחום של עולי בבל, ואפילו יבואו כל כלל ישראל לאי"י בבת אחת ויקוים התנאי של ביאת כולכם, עדיין יצטרכו לחכות מינימום של ז' ימים עד שיגמרו תהליך הטהרה של מי חטאת של הפרה אדומה. ולכן צריכים לחלק בין ההלכה האופטימלית מצבה האידיאלית. ובענין חלה היא מתוארת בהל' ח' לעומת הנוהג למעשה לפי תנאי זמננו שהם מתוארים בהל' ה' ובהל' ט' (16).

(המשך הערה 13 מעמ' קודם)

בפרק ב' אי אפשר לתרץ ככה הסתירה בענין ארץ העמים וצ"ע. ואולי ניתן לתרץ כמו שאמרנו לעיל בסתירה בדברי הרמב"ם (לעיל הע' 8) שהרא"ש בתחילה סבר כתוס' והר"ש משאנץ וספר התרומה וכך פירש בתוספותיו ובפסקיו למסכת חולין, ואח"כ כשכתב פירושו לסדר זרעים ופסקיו להלכות חלה חזר בו ואמץ את שיטת הרמב"ם וסיעתו ועדיין צ"ע (ועיין עוד בדברי א.א.א. אורבך, בעלי התוספות מהד' תשכ"ח, ע"ע 459-468).

14) אמנם לפי הרא"ש והרע"ב (לעיל הע' 12) באיזור שכבשו עולי מצרים ולא כבשו עולי בבל הינו טמא טומאת העמים, וכך הוא בפירושו של הר"ש שיריליאו על המשנה בחלה (הובא במלאכת שלמה), וכך בפסקי חלה להרשב"א (הנ"ל ע' 2) וכך הוא במאירי בפירושו למסכת חלה שנתן לענין זה ניסוח חריף: "אלא מתוך שעכשיו מיהא חוצה לארץ היא הרי היא חלה טמאה ונשרפת" (המשך הערה 14 והערות 15, 16 בעמ' 97)

הבית הלוי בדיונו על שמיטת קרקע בזמן הזה, כשדן בשיטת הרמב"ם בריש פ"א דהל' תרומות (ביה"ל, ח"ג, ס' א', אות ד) השיג על הר"מ מהסוגיא בכתובות דף כ"ה שחילק בין תרומה לבין חלה (ע"ש, ואכ"מ לעניננו) ועקב הדיון בסוגיה דכתובות הביא את דברי בנו, הוא הגר"ח זצ"ל ששאל:

"ידודאי בעיקר הסוגיא בגמרא צריך להבין מאי דאמרי דבי רב דגם למ"ד. תרומה דרבנן חלה דאורייתא מז' שכיבשו היו חייבים בחלה, דמלבד דעיקר הדבר קשה להבין לומר דלענין תרומה בטלה הקדושה אחר החורבן ולענין חלה לא ביטלה וכי יש ביטול לחצאין והרי גם חלה אינו נוהג בחו"ל, ועוד מאי ראי' מבאי מז' שכיבשו דהתם מה דהי' פטורים מתרומה הא אינו בשביל חסרון קדושה רק מגזה"כ דאין תרומה נוהג עד אחרכיבוש וחילוק וכמו שהביא רש"י לימודים על זה, ואיזה הוכחה וטעם היא לומר בשביל זה דלתרומה בטלה הקדושה ולחלה לא בטלה?"

ועיין עוד שם מה שהבית הלוי שם האריך לתרץ בענין הכיבוש וחילוקו.

אמנם לפי היסוד הנ"ל בשם בנו של הגר"ח, הגאון רב משה זצ"ל שניתן לחלק בין שם ארץ ישראל לקדושת ארץ ישראל, מובן ההבדל בין חלה לבין תרומה. תרומה תלויה בקדושת הארץ וזה לא הי' עד סוף הכיבוש וחילוק ואזי קידשו את הארץ והתחייבו בתו"מ ובשביעית, אבל חלה תלויה בשם ארץ ישראל, ובכל פסיעה ופסיעה שעולי מצרים נכנסו לארץ ישראל, חל על המקום שם ארץ ישראל וממילא התחייבו בהפרשת חלה מדאורייתא. וכן לאחר החורבן, התבטלה הקדושה וממילא אין חיוב של תרומות ומעשרות, אבל לענין שם ארץ ישראל לא התבטל שם א"י וממילא יש חיוב חלה אפילו בזמן החורבן, ודו"ק.

(המשך הערה 14 והערות 15, 16 מעמ' 96.)

ועיין עוד באנציקלופדיה תלמודית, כרך ב', עמ' רכ"ט ובמעדני ארץ (הנ"ל הע' 26 עמ' מ"ו טור ד') לדיון סיכום בענין מחלוקת זה אם טומאת ארץ העמים תלוי בגבול של קדושת א"י או בגבול של שם ארץ ישראל.

15) עיין לעיל הע' 2.

16) והשווה דברי הגר"ד שליט"א במאמרו "איש הלכה" בספרו איש ההלכה-גלוי ונסתר! ע"ע 28-35; ובפרט בענין סדר פסח, ע"ע 33-34, שיש הבדל בין הסדר "ההלכתי". לעומת הסדר בזמן הזה שאין בית המקדש (על פי הר"מ הל' חמץ ומצה פ"ח).

אחרי שכתבת את המאמר הזה הגענו במקרה למאמרו של יאיר קאהן, "מעמד חלה במצוה התלויה בארץ", בעלון שבות, גליון 86 מאדר א', תשמ"א, שבו דן בענלנים שדנתו במאמר הנוכחי, ואחרי העיון בו מתברר שצדקנו בפירושינו שהרי שם הוא מביא מהרב שליטי"א (עמ' 20):

שהחיוב תו"מ תלוי בקדושת הארץ, אבל כדי להתחייב בחלה יש צורך רק לשם ארץ ישראל, דהיינו תרו"מ שמתקדשות ע"י יניקת קדושה מן הארץ זקוקות לקדושת הארץ, ולפיכך כיבוש הארץ הוא תנאי הכרחי לגביהן, לעומת זאת, חלה שמתקדשת ע"י חלות שם של "לחם הארץ", זקוקה רק למקום שיש בו שם ארץ ישראל בשעת הגלגול (דהוי מעשה לחם). (17)

ומאד שמחתי לומר ברוך שכיוונתי לדעתו של מו"ר הרב שליטי"א.

והמחבר שם (בעמ' 21) בעצמו הביא ראיה לזאת מדברי הר"מ בפירוש המשניות שהבאנו לעיל בהל' חלה ומהר"מ בהל' ביכורים, אמנם אנחנו פירשנו בהרחבה איפה שהוא קיצר, והוא התעלם לגמרי משיטת התוס' שענין זה¹⁸. אמנם בהערה האחרונה (עמ' 24) שאל: "שאם חלה אינה תלויה כלל בקדושת הארץ, לא שייך לדבר על ביאת כולכם שהיא חלק מקדושת הארץ?" ומנין לו שביאת כולכם הוא דין בקדושת הארץ שהרי קדשה לשעתה קדשה לעתיד לבוא - עזרא כבר קדש את הארץ ומבחינת קדושת הארץ הכל כבר מסודר. ולא שמענו שע"י ביאת כולכם איכות קדושת הארץ תשתנה, שעד זמן של ביאת כולכם היא "סוג ב'" ובביאת כולכם יהפוך אותה ל"סוג א'"; אלא צריך לומר שביאת כולכם הוי דין בחיוב תרומה, וחיוב חלה בעצמה, שאם לא קולים התנאי של ביאת כולכם, אין חיוב של תרומה או חלה וכד'. ואם כי הגר"ח בחידושו על הרמב"ם הל' שמיטה ויובל פ' י"ב הל' ט"ז וכן עיין בהל' תרומות פ"א בלי דחה פירוש כזה בשיטת הר"מ והסיק למסקנה שהיא כן דין באיכות קדושת הארץ, הרי ראינו לעיל שהגר"ח שאל את השאלה בענין חלה מהסוגיא דכתובות ולא תירץ שם בענין ארץ ישראל, ואולי זה עקב שיטתו בחידושו שביאת כולכם

17) רבזה הוא יושב את הסוגיה בכתובות בדף כ"ה הנ"ל בלי להזדקק לבית הלוי שמצוטט לעיל בחלק ר' ובפשטות אצלו הרב שליט"א הוא ממו"ר הגרי"ד.

18) ומה שכתב בסוגריים ("לאו דווקא מן התורה... מצד ביאת כולכם... אלא צ"ל מבחינת המקום היא מן התורה"), עיין מה שכתבנו לעיל בחלק ה'.

הוּי דִין בְּקִדּוֹשׁ הָאָרֶץ אִ"כ צ"ל שֶׁהוּא הַדִּין בַּחֲלָה שֶׁתְּלוּי בְּקִדּוֹשׁ הָאָרֶץ;
אֲבָל לְפִי דְרָכֵנוּ בְּדִין חֲלָה שֶׁהוּא תְּלוּי בְּשֵׁם אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל אִז צ"ל שֶׁדִּין
כִּיֵּאֵת כּוֹלְכֶם "הוּי דִין מִסּוּיִם בְּנִהִיגַת דִּין" חֲלָה, וְעֵינֵי מִה שֶׁכָּתַב
הַגָּאוֹן הֵרֵב שֶׁלְמָה זֶלְמָן אוֹיֵעֶרְבֵךְ אֶךְ בַּמַּעֲדָנִי אֶרֶץ שְׁבִיעִית, סִימָן י"ב
אוֹת ו' (עמ' ע"ו) שְׁנוֹטָה לְלִמּוּד כֹּהֵ. 19)

לְסִיכּוּם עֵיקֶר מֵאֲמַרְנוּ בִּירֵר וְהַגְדִיר אֵת הַשִּׁטּוֹת בַּמַּחֲלּוֹקוֹת בֵּין
הַרַמְבַּ"ם וְתוֹסֵפוֹת שֶׁדִּין חֲלָה תְּלוּיָה בְּשֵׁם אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל לְבֵין הַרַמְבַּ"ן,
רַשְׁבַּ"א וּמֵאִירֵי וְעוֹד שֶׁחֲלָה תְּלוּיָה בְּקִדּוֹשׁ הָאָרֶץ.

כְּמוֹ כֵן הַסְּבָרָנוּ לְפִי הַרַמְ"ם וְתוֹסֵפוֹת דִּין טוֹמֵאת הָעַמִּים וְיַחֲסוּ
לְשֵׁם אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וְכֵן הַסְּבָרָנוּ שִׁטַּת הַרַמְבַּ"ם בַּחֲלָה בְּזִמְנָה זֹאת. 20)

19) וְעֵינֵי שֵׁם שֶׁהֵבִיא הַמַּחְבֵּר עוֹד כְּמֵה דִינִים שֶׁתְּלוּיִים בְּשֵׁם אֶרֶץ
יִשְׂרָאֵל:

(1) שֶׁלְפִי הַמֵּאֵן דֹּאמֵר שֵׁשׁ קִנְיָן לְנִכְרֵי בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל זֶה רַק לְהַפְקַעַת
קִדּוֹשׁ הָאָרֶץ אֲבָל לֹא הַפְקַעַת שֵׁם אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל (אֲמַנְסָ בְּהַע' 3 הֵבִיא דַעַת
הֵרֵב שֶׁלִּיט"א שֶׁהַתּוֹס' קִדּוּשֵׁי דָף ל"ו ע"ב ד"ה: כֹּל שֶׁקִּנְיָן עִכּוּ"ם
יִפְקִיעַ חִיּוּב תְּרוּ"מ אֲבָל אֵינּוּ מִפְקִיעַ קִדּוֹשׁ הָאָרֶץ);
(2) בְּעֵנֵיךְ חֲדָשׁ מֵבִיא הֵרֵב שֶׁלִּיט"א (הַע' 4) אֵת יִירוּשָׁלַיִם חֲלָה פ"ב
ה"א: ר' יוֹנָה בְּעַא קוּמֵי ר' יִרְמִיָּה בְּשַׁעָה שֶׁנִּכְנְסוּ יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ וּמִצָּה
קָמָה לְחָה מֵהוּ שֶׁתֵּהָא אֲסוּרָה מִשּׁוּם חֲדָשׁ א"ל לְמָה לֹא? וּבִהַמְשָׁךְ הַיִּירוּשָׁלַיִם
שׁוֹאֵל אֵיךְ אֲכָלוּ מִצָּה בַּפֶּסַח אִם הִיא אִיסוּר חֲדָשׁ כְּשֶׁנִּכְנְסוּ וְעַדִּיךְ לֹא
הִקְרִיבוּ הָעוֹמֵר וּמִתְרַץ שֶׁאֲכָלוּ מִצָּה מֵמָה שֶׁהָיָה תְּגֵרֵי גוֹיִים מוֹכְרִים לְהֵס"
וּפִירֵשׁ הַגַּר"א שֶׁמֵּבִיאֵיךְ מִחוּץ לְאֶרֶץ וְכו'; וְכֹדֵר' יִשְׁמַעֵאל, נִמְצָא שֶׁלְפִי
הַגַּר"א קִידְמַת שִׁטָּה שֶׁאֵע"פ שֶׁהִתְחַיְיְבוּ בְּחֲדָשׁ תִּיכַף בְּכַנִּיסַתֶם לְאֶרֶץ קוֹדֵם
כִּיבוֹשׁ הָאָרֶץ אִפ"ה אֵינְם חִיּוּבִים עַל חֲדָשׁ בְּפִירוֹת חו"ל, הוּי אוֹמֵר
שֶׁאִיסוּר חֲדָשׁ תְּלוּי בְּשֵׁם אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְלֹא בְּקִדּוֹשׁ הָאָרֶץ. וְעֵינֵיךְ עוֹד מֵה
שֶׁהֵבִיא בְּשֵׁם הֵרֵב שֶׁלִּיט"א אִם יִתְכַן מִקּוּם שֵׁשׁ קִדּוּשׁ הָאָרֶץ בְּלִי שֵׁם אֶרֶץ
יִשְׂרָאֵל וְעֵינֵיךְ בְּרַמְבַּ"ם פ"ה מֵהַל' מַלְכִים ה"ו וְהַסּוּגִיָּה דִירוּשָׁלַיִם בַּחֲלָה
פ"ב ה"א: "מַעַתָּה מֵה שִׁיְהִיָּה דוֹד הוֹלֵךְ וּמַכְבֵּשׁ בְּאֵרֶם נִהְרִים וּבְאֵרֶם צוּבָה
יִהְיוּ חִיּוּבִין בַּחֲלָה?" וְגִירַסַת הַגַּר"א: "יִהְיוּ חִיּוּבִין בְּמַעֲשֵׂרוֹת, וְתִיבַת
חֲלָה ט"ס" אִם יִתְכַן קִדּוּשׁ הָאָרֶץ בְּסוּרִיָּה בְּלִי שֵׁם אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל (שֵׁם ע"ע
23-24) וְאִכ"מ.

20) כְּחוֹדְשִׁיִּים לְפָנֵי הוֹצֵאת הַחוּבְרַת רֵאִיתִי אֵת מֵאֲמָרוֹ שֶׁל הַגָּאוֹן רַב
אֲהֲרוֹן סוֹלוּבֵיץק (אֲחִיו שֶׁל מו"ר הַגַּרְיֵד"ס שֶׁלִּיט"א) "קִדּוּשׁ א"י וְשֵׁם
א"י", בֵּית יִצְחָק, חוּב' י"ג (נִיסָן תִּשְׁכ"ז) ע"ע 83-79, שֶׁדָן בְּבֵית
הַלְוֵי הַנ"ל (לְעֵיל פֶּרֶק ו') וְתִירֵץ כְּמוֹ שֶׁהֵעֵלִיתִי עַל הַכְּתָב, וּבְרֹר
שְׁכוּנָתִי לְתוֹרַתֶם שֶׁל בֵּית בְּרִיסקָ, וְע"ש מֵה שֶׁפִּירֵשׁ בְּשִׁטַּת ר"ת בְּעֵנֵיךְ
עִכּוּ בְּרִישׁ מַסַּכַת גִּיטִין.